

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

131:2 • 2011

Historien om Finlands fortsättningskrig

MARGARETHA MELLBERG* *Högskolan på Gotland*

Föreliggande artikel behandlar fortsättningskriget i Finland 1941–1944. Att på några sidor skriva uttömmande om detta ämne är dock en omöjlig uppgift. Forskningsläget är i det närmaste oöverskådligt. Artikeln tar endast upp vissa problemområden beträffande själva kriget och dess historieskrivning. Forskningens utveckling följer en kronologi som ligger nära krigets förlopp när det gäller hur det började och hur det slutade. Vad som hände däremellan tillhör det allra senaste på forskningsfronten. Även delar av vinterkriget är nödvändigt att diskutera, eftersom fortsättningskriget har sina rötter i händelserna 1939–1940.¹

Vinterkrigets betydelse

År 1955 utkom en bok av Max Jacobson som behandlade vinterkrigets diplomati.² Boken blev en klassiker som översattes till både svenska och engelska. Sympatierna för Finland under vinterkriget var mycket stora i Västeuropa. Enligt Jakobson upplevde Finland detta som lantbon som "tar artiga herrskapsfraser efter bokstaven"³ och trodde därför att man skulle få militärt stöd utifrån. Så blev det inte. Frankrike och Storbritannien erbjöd Finland hjälp i form av en totalt orealistisk plan som gick ut på att via Norge och Sverige sända trupper till norra Finland. Det huvudsakliga syftet med planen var emellertid att stoppa den svenska malmexporten till Tyskland. Sverige och Norge tillät dock inte fransk

* Fil. dr i historia, universitetslektor

1. Förutom den här diskuterade litteraturen recenserar Henrik Arnstads bok *Skyldig till skuld* (Stockholm 2009) av Peter Hedberg i detta häfte av *Historisk tidskrift* (131:2) s. 412–414 (red. anm.).

2. Max Jacobson, *Diplomaattien talvisota* [Diplomaternas vinterkrig] (Helsingfors 1955)

3. Max Jacobson, *Vinterkrigets diplomati* (Stockholm 1967) s. 195.

och engelsk militär att färdas genom sina neutrala territorier, vilket omöjliggjorde hjälperbudandet. Jacobson betecknar det norska och svenska ställningstagandet som förnuftig realpolitik. Britterna minerade redan den norska kusten mot Nordatlanten, varför franska och brittiska trupper i norra Skandinavien förmodligen hade flyttat andra världskrigets huvudarena till norra Europa.⁴

Erbjudandet från Storbritannien och Frankrike kom ändå att innebära en avgörande vändning i krigets diplomati. Sovjet hade i vinterkriget inledningsskede utsett en grupp flyktingar från det finska inbördeskriget 1918, stationerade i Terijoki i Karelen, till "Finlands verkliga regering". När man fick reda på det fransk-brittiska erbjudande lämnade Sovjet Terijoki-regeringen åt sitt öde och öppnade förhandlingar med Finlands lagliga regering. Men den intressantaste aspekten av hjälperbudandet har observerats av Heikki Ylikangas. Finland använde sig av det fransk-brittiska erbjudandet för att sätta press på Tyskland och därmed försöka få hjälp från den stat som man år 1940 trodde skulle vinna kriget. Som det senare visade sig tolkades detta i Tyskland som en inbjudan till framtida samarbete. Det blev en realitet 1941.⁵

Finlands isolering under vinterkriget kom senare att användas som förklaring till varför landet gick med i kriget på Tysklands sida. Ylikangas fokusering på kontakterna med Tyskland redan under vinterkriget är en upptäckt som punkterar myten om Finland som oskyldigt offer i stormakternas spel. Åtminstone i en trängre krets inom regeringen agerade man medvetet när man gjorde gemensam sak med tyskarna. Då fortsättningskriget inleddes skakades dock riksdagen om ordentligt av Mannerheims bombastiska dagorder, där överbefälhavaren med hänvisning till inbördeskriget 1918 lovade att inte sticka svärdet i skidan innan Karelen var återerövrat.⁶ Dagorderns anspelning på 1918 var provocerande. Socialdemokraterna hotade med att utträda ur riksdagen men övertalades att stanna kvar av partiledaren Väinö Tanner. Det var krigstillstånd och följaktligen inte läge att näpsa överbefälhavaren för att ha överskridit sina befogenheter. Men bland annat ur denna kritik

4. Jacobson (1967), s. 194–197.

5. Heikki Ylikangas, *Suomen historian solmukohdat* [Knutpunkter i Finlands historia] (Helsingfors 2007) s. 269.

6. Dagordern citeras i sin helhet i J.K. Paasikivis postumt utgivna dagböcker. Paasikivi har tagit citatet från *Suomen Sosiaali demokraatti* (11/7 1941); Juho Kusti Paasikivi, *J. K. Paasikivis dagböcker 1941–1944: samtal i ond tid* (Stockholm 1992) s. 9f.

uppstod förklaringen till de erövrade områdena i Fjärrkarelen som ett slags trygghetsgaranti vid kommande fredsförhandlingar.⁷

Svensk synvinkel

För svensken i gemen är Finlands roll under andra världskriget ännu i dag synonymt med vinterkriget. Den stora sympati Finland då erhöll från svenskt håll medförde att invändningar mot Finlands agerande under fortsättningskriget var återhållsamma. Den enda egentliga kritik som riktades mot Finland kom från kommunistiska tidningar. Deras inställning var vid denna tid en utlöpare av den sovjetiska krigspropagandan, som hävdade att Finland i allians med Tyskland bedrev ett utrotningskrig och ett raskrig.

Sveriges och Finlands historia under tiden efter vinterkriget och fortsättningskrigets inledningsfas löpte parallellt. Trycket från Tyskland tvingade Sverige att göra avkall på neutraliteten och Finland att gå med i kriget. Men därefter skiljer sig ländernas historia åt. Efter kriget rosade svensk historieskrivning det egna landet som en demokratins fyrbåk, vilken hade stått emot såväl nazistisk som kommunistisk diktatur. Det är egentligen inte förvånande att senare generationer har önskat riva upp denna idealiserade uppfattning. Även om de flesta professionella historiker finner den mediala bilden av den blågula nazismen något förvrängd, har diskussionen ändå tagit fram viktig forskning som nyanserat den tidigare bilden. Såväl forskning som media och skolundervisning har inriktat sig på att avslöja *förtigandets historieskrivning*.

Finland däremot förlorade kriget. De som var ansvariga för detta krig ställdes inför rätta. Med rättegångsprotokollen kom alla fakta på bordet och i finländska ögon till och med mer än man tyckte ha gjort sig förtjänt av.⁸ Eftersom det var fråga om en rättegång innebar det också att de åtalade intog en försvarsposition. Den historiesyn som senare generationer därefter nagelfar är inte längre förtigandets utan bortförklaringarnas historiesyn, alltså den *apologetiska historieskrivningen*. Kritikens karaktär förändras inte av uppdatering kring till exempel antalet krigsoffer, såvida man inte önskar ansluta sig till den föga seriösa "likräknarforsk-

7. Seppo Hentilä, "Tysklands stridskamrat", i Osmo Jussila, Seppo Hentilä & Jukka Neva-kivi (red.), *Finlands politiska historia 1809–1998* (Helsingfors 1998) s. 234.

8. Henrik Meinander, *Finlands historia 4* (Helsingfors 1999) s. 279–282.

ningen”.⁹ Om man därför börjar leta efter mörkläggning är risken stor att man hamnar i famnen på den samtida sovjetiska krigspropagandan.

Minnen, biografier och skönlitteratur

Liksom i övriga länder utgjordes den litteratur som utgavs omedelbart efter kriget av biografier och minnesböcker. Mannerheimbiografierna liksom Mannerheims *Minnen* är nästan en genre för sig. De mest kända Mannerheimbiografierna är skrivna av Erik Heinrichs, Stig Jägerskiöld och den skönlitteräre författaren Veijo Meri. Den sistnämnde ger ett mer psykologiskt porträtt av marskalken. J. E. O. Screen sammanfattar den information som de tidigare biografierna presenterar: samtliga biografier visar en påtaglig samstämmighet när det gäller Mannerheims pragmatism inför de svåra dilemman han så ofta ställdes inför under sin aktiva militära och politiska karriär.¹⁰

Även andra aktörer från kriget bidrog med sina självbiografier. Edvin Linkomies och Väinö Tanner är kanske de mest intressanta.¹¹ Deras böcker liknar partsinlagor från rättshaverister. Både Tanner och Linkomies blev dömda i krigsansvarighetsprocessen. Föga förvånande fann de domarna och hela processen orättvis. Deras kritik riktar sig mot den finländska oppositionen i riksdag och kulturliv, som anklagade regeringen för att den inte ville ingå separatfred med Sovjet. Faktum var att regeringen, eller rättare sagt en inre krets inom regeringen, sedan 1942 arbetade för allt de var värda för en separatfred. Det var ett nervslitande arbete som i kombination med krigsansvarighetsprocessen gjorde att president Risto Ryti förlorade förståndet och gick in i en för tidig senilitet. Vad regeringens inre krets inte förstod, varken under kriget eller

9. Det av LarsWesterlund ledda forskningsprojektet om krigsfångar, Lars Westerlund (red.), *Sotavangit ja internoidut: prisoners of war and internees* (Helsingfors 2008), utreder andra världskrigets offer bland krigsfångar och räknar bl.a. dödstal. Heikki Ylikangas har upptäckt ett större antal avrättade desertörer än vad som officiellt anges; Henrik Meinander, *Finland 1944: krig, samhälle, känslskap* (Helsingfors 2009) s. 194f. Att räkna antalet krigsoffer är vetenskapligt, men att utse den största skurken i enlighet med vilken part som har flest lik på sitt samvete är inte vetenskapligt, därav det ironiska namnet ”likräknarforskning”.

10. Gustav Mannerheim, *Minnen I, II* (Helsingfors 1952); Erik Heinrichs, *Mannerheimgestalten I: den vite generalen 1918–1919* (Stockholm 1957); dens., *Mannerheimgestalten II: marskalken av Finland* (Stockholm, 1959). Stig Jägerskiöld, har skrivit flera böcker om Mannerheim varav boken *Från krig till fred: Gustaf Mannerheim 1944–1951* (Helsingfors 1981), torde ha störst intresse för denna artikel. Veijo Meri, *Mannerheim: marskalken av Finland* C. G. Mannerheim (Stockholm 1988); J. E. O. Screen, *Mannerheim* (Helsingfors 2001).

11. Edvin Linkomies, *I mitt lands tjänst: minnen från statsministertiden* (Stockholm 1974); Väinö Tanner, *Vägen till fred* (Helsingfors 1952).

vid utvärderingen efteråt, var att man i en demokrati i ett krisläge visserligen kan bli tvungen att frångå demokratiska spelregler för att fatta snabba beslut, men att man inte år efter år kan låta all politik stanna inom en inre krets med kravet att folk och folkrepresentation borde "lita på regeringen".¹²

Självbiografierna, tillsammans med försvaret vid krigsansvarighetsprocessen, bäddade för Arvi Korhons berömda drivvedsteori.¹³ Grundtesen i denna teori är att Finland likt drivved drogs in i stormaktskriget på fel sida som ett resultat av att Tyskland förlängde östfronten både norrut och söderut. Internationell forskning kunde emellertid visa att Finland medvetet valde sida,¹⁴ vilket numera är allmänt erkänt.

Men det fanns en påtaglig diskrepans mellan den officiella bilden och den folkliga uppfattningen av fortsättningskriget. Detta framgår av den kritik som mötte Väinö Linnas krigsroman *Tunteaton sotilas* [*Okänd soldat*] från 1954 i kontrast till hur denna roman mottogs av sin publik. En del tongivande finländsk litteraturkritik menade att Linna gav en inkorrekt och opatriotisk bild av officerare och lottor. Den diskussion som följde den första utgivningen har gått till litteraturhistorien under det talande namnet "Finlands litterära fortsättningskrig". Beträffande lottakåren blev till och med den svenska översättningen censurerad när denna utgavs 1955.¹⁵ Bokens enorma succé visade emellertid att Linna hade träffat rätt.

Nya perspektiv

Den främsta auktoriteten i dag när det gäller Finlands moderna historia med fokus på andra världskriget torde vara Henrik Meinander. Meinander har bland annat skrivit den fjärde och sista delen av den omfattande historiken *Finlands historia*, som utkom mellan åren 1991 till 1999. Därutöver har Meinander populariserat Finlands moderna historia i åtskilliga essäer på svenska och finska, utgivna i antologier. Hans senaste arbete är *Finland 1944: krig, samhälle, känsloskap* (2009), som behandlar detta ödesår under fortsättningskriget.

12. Linkomies (1974), s. 224.

13. Arvi Korhonen, *Barbarossaplanen och Finland* (Stockholm 1963); Meinander (1999), s. 281.

14. Hans Peter Krosby, *Finland, Germany and the Soviet Union: the Petsamo dispute* (Madison 1968); Anthony F. Upton, *Finland in crisis 1940–1941* (London 1964).

15. Nils-Börje Stormbom, *Väinö Linna* (Helsingfors 1964) s. 116–154. Avsnittet om lottan Raili Kotilainen återges både i sin ursprungliga och censurerade version på sidorna 134f.

Som ett flertal historiker och analytiker har påpekat är det bästa sättet att förstå Finlands agerande under fortsättningskriget att granska krigets olika faser. Lars Westerlund strukturerar relationerna Finland–Tyskland–Sovjet med pedagogisk tydlighet i fyra skeden enligt följande: 1) *Offensiv*. Från krigsplanerna fram till hösten 1941, då man hoppades återfå vad man förlorat i vinterkriget, men även landområden i Fjärrkarelen. 2) *Tvekan*. Från hösten 1941 till slutet av 1942, då man höll tillbaka offensiva handlingar som att klippa av Murmanskanbanan eller delta i belägringen av Leningrad. 3) *Kursändring*. Från 1943 till hösten 1944 då motsättningarna mellan Tyskland och Finland blev tydliga och då man arbetade för separatfred med Sovjet. 4) *Fientlighet*. Från vapenstilleståndet i september 1944 till och med Lapplandskriget, som slutade våren 1945 då finländarna fördrev tyskarna från norra Finland i enlighet med ett sovjetiskt krav i vapenstilleståndsavtalet.¹⁶

Finlands agerande under det offensiva skedet var dock inte en följd av en ideologisk övertygelse utan en chanstagnation betingad av rädsla för att Finland skulle gå samma öde till mötes som de baltiska staterna. De fascistiska försöken till statskupp och därmed idéerna om Storfinland, hade kvävts i sin linda på 1930-talet.¹⁷ Man garderade sig därför redan från början genom att definiera sig som "medkrigförande" – inte allierad – samt att ge anfällskriget namnet "fortsättningskriget", alltså en fortsättning på vinterkrigets försvarskrig. Den vanligaste beteckningen för de finsk–tyska relationerna, både under kriget fram till 1944 och i historieskrivningen efteråt, är "vapenbröder". Tyskland var alltså enligt denna uppfattning inte "allierad" utan "vapenbröder" i kriget mot en gemensam fiende. Arrangemanget har förvisso folkrättslig täckning, men om Finland bör definieras som allierad eller inte har ändå blivit en diskussionsfråga i både finländsk och internationell forskning.

Den viktiga frågan om separatfred

Det finns dock anledning att undersöka även andra perioder än sommaren och hösten 1941. Den fråga som då blir aktuell är varför Finland inte drog sig ur kriget tidigare. Mauno Jokisipiläs avhandling från 2004

16. Lars Westerlund, "Prisoners of war in Finland in WW II: an introduction" i dens. (red.) (2008) s. 12f.

17. Lauri Karvonen & Ulf Lindström, "Finlands fascism", i desamma (red.), *Finland: en politisk loggbok* (Stockholm 1986).

sätter fingret på just denna ömma punkt. Jokisipilä menar att fred hade kunnat uppnås redan i mars 1944.¹⁸ Han motsägs av Meinander, som menar att fruktan för tyska repressalier utgjorde ett allvarligt hinder.¹⁹

I mars 1944 hade en delegation bestående av Carl Enckell och Juho Kyösti Paasikivi rest till Moskva för att diskutera en separatfred, men dessa förhandlingar hade havererat eftersom man inte hade kunnat enas om villkoren för fred. I september 1944 ingicks slutligen ett vapenstillstånd, men dessemellan inträffade den sovjetiska offensiven på Karelska näset. De flesta av Finlands dödsoffer under fortsättningskriget inträffade vid denna offensiv.²⁰ De slutliga stillståndsvillkor som Finland tvingades underteckna blev inte mildare, utan tvärtom ännu hårdare, än de som hade erbjudits i mars.²¹ I samband med offensiven undertecknade president Ryti en förbindelse med Tyskland att inte sluta fred med Sovjet utan Tysklands medgivande. Syftet med pakten var att utverka vapenhjälp från Tyskland och stoppa offensiven på Karelska näset. Jokisipilä diskuterar om den tyska vapenhjälpen var tillräcklig och om den kan motivera pakten. Offensiven stoppades huvudsakligen genom Lennart K. Oesch, kommandant på Karelska näset, som omorganiserade försvaret med ökad koncentration på huvudmålet, truppförstärkningar och tyngdpunkt på djupgruppering.²² Oesch framhåller dock att det var de enskilda soldaternas insats som möjliggjorde utgången.²³ Den viktigaste anledningen till att den sovjetiska offensiven avstannade var ändå att Finland vid denna tid var en sekundär front och den sovjetiska armén behövdes bättre på väg mot Berlin.

Det dilemma som Finland respektive Sovjet stod inför i mars 1944 har att göra med den allmänt förväntade andra fronten mot Tyskland från de västallierade: dagen D. Finland önskade vänta på dagen D i hopp om att tyskarna skulle ha fullt upp med tvåfrontkriget och därför inte ha tid med Finland. Sovjet ville ha separatfreden med Finland undanstökad

18. Mauno Jokisipilä, *Aseveljiä vai liittolaista? Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Ryti-Ribbentropin sopimus* [Vapenbröder eller allierade? Finland, kraven på ett fördrag med Hitlertyskland och Ryti-Ribbentrop-pakten] (Helsingfors 2004) s. 243.

19. Meinander (2009) s. 81–90.

20. Hentilä (1998), s. 235.

21. Försämringarna bestod i Sovjets krav att få arrendera Porkala utanför Helsingfors samt kravet att en krigsansvarighetsprocess skulle genomföras; Thede Palm, *Vägen till vapenvila: de finlands-sovjetiska vapenstillståndsförhandlingarna 1944* (Stockholm 1972) s. 68f., 127–132.

22. L.K. Oesch, *Finlands öde avgöres på Näset år 1944* (Borgå 1947) s. 193–202.

23. *Ibid.*, s. 205.

innan västoffsensiven för att kunna koncentrera sig på kriget mot Tyskland. Båda nationernas önskan var att lägga ned vapnen.

Villkoren i mars 1944 avslogs, men inte enhälligt. Kritiken mot regeringspolitiken har i efterhand kallats fredsoptionen. En allmän otillfredsställelse fanns inom de olika partierna samt bland journalister och kulturpersoner i landet. En del av detta missnöje organiserade sig under beteckningen lantdjuren (den svenskspråkiga delen) och vattendjuren (den finskspråkiga delen). De arbetade huvudsakligen med spridning av flygblad i slutna försändelser till riksdagsledamöter, alltså ingen olaglig verksamhet.²⁴

Lantdjuren/vattendjuren var utpräglat västinriktade och sökte därför sympatier för sina fredssträvanden hos USA och i Sverige. Samtidigt var det sovjetiska spionaget väletablerat i Stockholm. Kontaktperson var journalisten och författaren Gusti Stridsberg med täcknamnet "Klara". Stridsberg berättar om sin verksamhet i en av sina självbiografiska böcker och nämner i dem två medlemmar från lantdjuren, Laurin Zilliacus och Atos Wirtanen, vilka emellanåt besökte Stockholm och där träffade Stridsberg.²⁵

Det finns dock goda skäl att vara skeptisk mot Stridsbergs redogörelse. Boken saknar referenser och innehåller en del skrönor. Osmo Apunen och Corinna Wolff har utrett det sovjetiska spionaget för Finlands del i en gedigen studie på nästan 500 sidor. Enligt dessa författare var "Klara" inte mer än en person med ett stort kontaktnät, vilket även är Wilhelm Agrells uppfattning.²⁶ Det sovjetiska spionaget lyckades emellertid få reda på att Mannerheim var villig att sluta separatfred, varför kontakt upprättades och vapenstillståndet slöts i september 1944. I detta sammanhang blir gränserna mellan spionage och diplomati flytande. Meinander återger samma händelseförlopp som Apunen och Wolff, men

24. Margaretha Mellberg, "Bakgrunden till Paasikivi-Kekkonen-linjen i Finland", i Robert Bohn, Thomas Wegener Friis & Michael Scholz (red.), *Östersjöområdet: från andra världskriget till kalla kriget* (Middelfart 2006) Tre personer från lantdjuren blev åtalade i krigets slutskede, men målet lades ner.

25. Gusti Stridsberg, *Tänk inte med hjärtat* (Stockholm 1966), kapitlet "Lunch och politik", s. 66–73, i den upplaga som hänvisas till här.

26. Osmo Apunen & Corinna Wolff, *Petteureita ja patriootteja: taistelu Suomen ulko- ja puolustapolitiikan sunnunnasta 1938–1948* [Förrädare och patrioter: kampen om inriktningen på Finlands utrikes- och partipolitik 1938–1948] (Helsingfors 2009). Spelet kring fredsförhandlingarna återberättas i kapitel 7 och 8, s. 309–422. Wilhelm Agrell, *Stockholm som spioncentral* (Lund 2006) s. 41f.

nämner ingenting om "Klara".²⁷ Lantdjuren/vattendjuren trodde efter Ryti-Ribbentrop-pakten att en exilregering i Stockholm var den enda möjligheten till fred. Kontakterna med Mannerheim skedde över deras huvuden.

Att Mannerheim blev den som höll i trådarna inför det slutliga vapenstillståndet är förvånande med tanke på hans öppet deklarerade avoghet mot det sovjetiska styrelseskicket. Hans praktiska inställning i denna fråga har avsevärt förbättrat hans eftermäle. Mannerheim såg ingen mening i att fortsätta ett utsiktslöst krig. Hitler menade att Mannerheim var en god soldat men en usel politiker. Meinanders åsikt är att omdömet borde vara det motsatta.²⁸ Det är dock ganska uppenbart att bakom Mannerheim i det här skedet hittar man Paasikivi. Denne var nämligen något som inte Mannerheim (och definitivt inte Hitler) kunde göra anspråk på att vara: en statsman.

Tragedin på Karelska näset hade kanske kunnat undvikas om man hade gått med på villkoren i mars. Detta är en av Jokisipiläs viktigaste poänger. Det bör också observeras att de villkor som Paasikivi tar upp i sina dagböcker och som ansågs omöjliga gällde återgång till 1940 års gränser samt det stora krigsskadestånd som Sovjet begärde. Förhållandet till Tyskland behandlas i förbigående. Paasikivi hörde till dem som förordade att Finland skulle anta villkoren i mars.²⁹ Meinanders argument om tyska repressalier äger emellertid substans. Meinander exemplifierar trovärdigt med Ungerns öde.³⁰

Pusselbiten som fattas

Mycket av den finländska historieskrivningen om fortsättningskriget handlar om politisk och militär historia. Det betyder dock inte att man i Finland var helt kritiklös beträffande nazismens brott mot mänskligheten. De som tillhörde fredsoppositionen framhöll just den nazistiska brutaliteten samt den inhemska fascismen,³¹ men var inte i en position

27. Meinander (2009) s. 254–272.

28. Henrik Meinander, "Politikern Mannerheim", i dens., *Kekkografi och andra spånor* (Helsingfors 2008) s.108.

29. Paasikivi (1992), kap. 16 "Regeringens politik – vad är det? Har den någon?", s. 324–340.

30. Meinander (2009), s. 81–90

31. C. O. Frietsch, *Finlands ödesår* (Stockholm 1945) s. 328f.; Erkki Järvinen (pseudonym för Laurin Zilliacus), *Vi vill inte kvävas* (Stockholm 1942) s. 57 (fördömande av regeringspolitiken och nazistisk propaganda inom landet); dens., *Vid årsskiftet* (Stockholm 1943) s. 10 (fördömande av de nazistiska krigshandlingarna i Baltikum).

där man kunde göra något åt saken annat än att försöka arbeta för fred.

Finlands roll i Fjärrkarelen har diskuterats av Antti Laine, som också är den som flitigast citeras i internationell litteratur.³² Laine fastlår att projektet Storfinland var en angelägenhet för en minoritet, vilket de utländska citatvalen ofta missar. Enligt Laine fanns det en dubbelhet i ockupationen som bestod av såväl humanitära åtgärder som av brutal behandling av civilbefolkningen, vilket återspeglas i bokens titel. Mycket är tolkningsfrågor. Var det ett uttryck för etnisk rensning att ge orterna i de erövrade områdena finska namn? Vad säger man i så fall om att Sovjet gav finska orter namn på ryska när man trängde tillbaka finländarna?³³ Hur ska man tolka skolpolitiken? Enligt propagandan grundades finska skolor i de erövrade områdena. Bilder från sådana skolor finns även i Laines bok.³⁴ Om man betänker att Finlands närvaro i Fjärrkarelen varade från 1941 till 1944 under pågående krigstillstånd verkar det som "upprättandet av skolor" gick i en takt som skolpolitiker världen över har all anledning att avundas. Bilderna bör dock inte ses som realiteter utan propagandabilder, med syfte att antingen glorifiera eller försvara den finländska närvaron. Illustrationer av välfungerande skolor för den unga generationen hör till den klassiska repertoaren inom propagandagenren.

Ett stort forskningsprojekt med inriktning på krigsfångar och civilbefolkning och med ett kontaktnät av finländska, norska och tyska forskare under ledning av Lars Westerlund pågår för närvarande. Projektets redan publicerade resultat har citerats i denna artikel. Detta är dock inte den första undersökningen. Den juridiska frågan har tidigare behandlats av Raija Hanski vid Institutet för mänskliga rättigheter i Åbo. Dödstalen för sovjetiska krigsfångar under fortsättningskriget anges av Hanski till 18 798.³⁵

Westerlunds projekt kan med hjälp av upprättade persondatabaser ange ett något större antal (19 085). Till detta kommer ytterligare drygt 4 000 avlidna i uppsamlingsläger och civilläger.³⁶ Redan Hanski konstate-

32. Antti Laine, *Suur-Suomen kahdet kasvot: itäkarjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941–1944* [Storfinlands två ansikten: situationen för Östkarelen civilbefolkning under det finländska ockupationsstyret 1941–1944] (Helsingfors 1982).

33. Ilja Mostjanskij, *Karelska näset 1944: slutstriden* (Stockholm 2008) s. 106.

34. Laine (1982), bild 28 och 29 i illustrationsbilagan.

35. Raija Hanski, *Behandlingen av krigsfångar under vinter- och fortsättningskriget: en folkrättslig studie* (Åbo 1990) s. 72.

36. Lars Westerlund, "Persondatabaser om krigs- och repressionsoffer", *Arkiv, samhälle och forskning* 1 (2008) s. 59.

rade att straff som stred mot internationella konventioner, till exempel prygelstraff, förekom i lägren i norr.³⁷ Westerlund utreder frågan om krigsfångarnas behandling i de läger som upprättades av tyskarna i Lappland. Beskrivningen av judarnas situation i tyska straffläger i norra Finland är skrämmande. Mallen rimmar konsekvent med vad vi vet om nazistiska straffläger i andra områden. Det var alltså ett rent programmatiskt förfaringsätt tillämpat även i Finland. Judar sorterades ut bland sovjetiska krigsfångar och behandlingen var stryk, svält, förnedring och arbete till döds. Trots en viss pragmatism (fångar behövdes verkligen som arbetskraft under de svåra, närmast arktiska, förhållandena i norr) miste cirka 100 judar livet i tyska läger stationerade i Finland.³⁸ Förvisso försåg sig de ledande i Finland med skyggglappar beträffande de tyska strafflägren, men det bästa sättet att bli av med dessa läger var trots allt att arbeta för fred. Uppgifterna från persondatabaserna i Westerlunds projekt bör också jämföras med Hannu Rautkallios tidigare studie, *Finland and the Holocaust*, från 1980-talets senare hälft. Rautkallio känner inte till de tyska lägren i norr. Han räknar endast med 120 österrikisk-judiska flyktingar i Finland, flyktingar som landet vägrade utvisa trots tysk påtryckning.³⁹ Westerlunds projekt visar att judar som fanns bland de ryska krigsfångarna således placerades i tyska läger i Finland, Norge eller i Tyskland och justerar därmed Rautkallios uppgifter. Någon medveten raspolitik från Finlands sida kan Westerlunds undersökning inte visa.

Forskningsläget i dag

Tillsammans med Meinanders bok *Finland 1944* utgör Westerlunds undersökningar såväl det senaste som det viktigaste på forskningsfronten i dag. *Finland 1944* förtjänar ytterligare några ord i och med att författaren tar ett nytt grepp på historieskrivningen. Trots ett tematiskt upplägg förmår han återge händelseförloppet kronologiskt månad för månad. Undersökningen går dessutom ned på gräsrotsnivå och återger känslor och uttalanden, exempelvis från människor som i all hast tvingades flytta från sina hemtrakter. Det gällde både Karelen och Porkala. Därmed får hela framställningen en så kallad *human touch*. Meinander är

37. Hanski (1990) s. 64.

38. Lars Westerlund, *Saksan vankereleirit Suomessa ja raja-alueilla 1941–1944* [Tyska fångläger i Finland och i gränsområdena 1941–1944] (Helsingfors 2008) s. 151–154.

39. Hannu Rautkallio, *Finland and the Holocaust: the rescue of Finland's Jews* (New York 1987) s. 64, 108.

ändå en så pass beläst och driven forskare att han inte begår det vanliga amatörmissstaget att låta enskilda yttranden representera "folkets röst". Med andra ord, analys saknas inte.

Forskningen om Finlands fortsättningskrig i dagsläget kommer således till följande slutsatser:

Finland gick aktivt med i kriget på Tysklands sida i hopp om att tyskarna skulle vinna kriget, men man fick kalla fötter redan i inledningskedet och försökte därefter dra sig ur. Den finländska regeringen visade strutsmentalitet när det gällde Tysklands brutala krigföring och raspolitik. Regeringen visade även bristande politisk mognad beträffande demokratiska frågor men kan för den skull inte beskyllas för att har varit fascistisk eller nazistisk. Ingen seriös forskning hittills har kunnat påvisa att det krig Finland förde mot Sovjet 1941–1944 skulle ha varit ett raskrig eller ett utrotningskrig. Kriget hade politiska orsaker. Lärdomarna av kriget är egentligen ganska imponerande. Efteråt fanns en markant vilja att bygga upp landet och integrera flyktingarna i stället för att sörja förlorade områden och drömma om att återvända, vilket var fallet efter vinterkriget.

Varje krig har sina hjältar, skurkar och martyrer. Vem som väljs är en ganska tydlig indikator på hur kriget uppfattas. Landets ledare under kriget, Ryti, Linkomies, Tanner och övriga dömda i krigsansvarighetsprocessen, gick inte ur skärselden som hjältar – på sin höjd som martyrer. De själva betraktade sig som sådana, men internationellt ansågs det allmänt att domarna var milda. Åtskilliga av dem som ställdes inför rätta efter andra världskriget kom inte undan med livet i behåll. De finländska politikerna fick fängelsestraff och beviljades dessutom amnesti efter att ha avtjänat några år. Det bör dock noteras att åtalspunkterna gällde ansvar för kriget, inte krigsförbrytelser. Mannerheim var och förblev en kontroversiell galjonsfigur för fortsättningskriget. Söker man en hjälte ur armén torde det snarare vara kommandant Oesch som stoppade den sovjetiska offensiven på Karelska näset 1944. Oesch i sin tur tillskriver den enskilde soldaten äran, i likhet med Väinö Linna, men när man kommer in på fiktion har frågan redan övergått till att handla om existentiella frågor. Om jag själv var tvungen att välja en krigshjälte skulle jag förmodligen lägga min röst på Paasikivi.